

SZINDBÁD

Szindbádról, a mesélő hajósról és könnyelmű úriemberről ez egyszer nem Krúdy Gyula írt hosszú és kacskaringókkal teletűzdelt, a mesélés ürügyén örök-ké gyönyörű mellékutakon, regényes tabáni sikátorok és gazdag nyírségi udvarházak között kalandozó finom történetet, hanem hűségese tanítványa, Márai Sándor.

Egyetlen napját írja meg Krúdynak, aki maga volt Szindbád, s egész életében önmagáról és az ő sajátos, színes kódokban úszó világáról mesélt, amely vele együtt elmerült a múltba; egy napját írja meg, kalandos utazását hajnaltól hajnalig, lassú kocogását az ócska konflison a Lukács-fürdőbe, a New Yorkba, szakértő ebédezését a London éttermében, elégedett és bölcs hallgatását barátai körében, amely felért egy szórakoztató társalgással: egyetlen napját írja meg Márai Sándor, de ebben az egy napban benne van Krúdy Gyula egész élete, világszemlélete, filozófiája, sajátos úri magyar öntudata, s mindezen végighömpölyög az a bő forrás, amelyből gyakran mámorosan, az ébrenlét és álom mezsgyéjén állva vagy két parti preferansz szünetében, halálos biztonsággal és egy világfi könyvedségével kihalásztta mindennap a maga remekművét.

Krúdy szegény volt, tönkrement úr, családja egy rozoga óbudai házban a legnagyobb nyomorral küzdött, de ő maga úgy élt valami földöntúli gondtalanságban, ahogy őseihez illett; előkelően, zárkózottan és gavallérosan. Az írást is úgy tekintette, mint egy aránylag könnyű kereseti lehetőséget, amellyel fedezheti különös passzióit. És közben észre sem vette, hogy egy egészen új irányt képvisel a magyar irodalomban, hogy megelőzte korát, sőt elébe vágott a modern Nyugatnak, amely Giraudoux-val és Prousttal csak útána találta meg az időtlen idő és a képzeletet felszabadító szerves szabálytalanság költészetét. Nemcsak az ő figyelmét kerülte el művészetének jelentősége, hanem korának kritikusaient is, akik a romantikus bohém eseménytelen, majdnem minden cselekmény nélküli írásaiban, nosztalgikus lírájában nem ismerték fel a kor irodalmának legnagyobb művészetét. Egy furcsa paradoxon tartotta hálójában. Magatartása és mondanivalója korszerűtlen volt, de ahogyan írt, alakjait megrajzolta, az a forma forradalma volt.

Márai könyve mintegy összefoglalója, sűrített tartalmi kivonata, tömény párlata Krúdy munkásságának, s az irodalmi anyagból úgy emelkedik ki a mester alakja, hogy nemcsak a maga tragédiáját fejezi ki, hanem egyúttal megmutatja az egész úri Magyarország átalakulását, hozzáidomulását egy bizonytalanabb, higabb, de mindenképpen lüktetőbb élethez. Az az osztály, amelyből Krúdy a bo-

hémségbe lépett, a tönkrement dzsentri osztálya a kúriákból behúzódott a várme-
gyék és a főváros hivatalaiba: a pipázgató, vadászgató urakból egy új vezetőré-
teg verődött össze, amely a lehetőségekhez képest továbbra is meg akarta őrizni
hagyományait. Krúdy azonban tudta, hogy nem csupán szerepcseréről van szó,
hanem pusztulásról. Ő látta a szakadékot, amelybe belezuhan a régi magyar úri
társadalom, és látta, hogy a partokon egy új világ épül. Mikszáth még gúnyoló-
dott, enyhe maliciával még szurkapiszkalta a dzsentrit, aki régi keretei között élt
ugyan, de már vergődött a fejlődés nehéz súlya alatt; Herczeg Ferenc már az újjá-
született hivatalnoki osztály felé küldte hódolatát és alázatos tiszteletét. Krúdy
azonban a tragédia tanúja volt, és nem tudott felejtani. Minden idegszálával ben-
ne élt a régi világban, amelyről tudta, hogy múlt, lezárt idő, és eltűnésébe, soha
vissza nem térésébe haláláig képtelen volt belenyugodni.

Pedig tekintetét olykor már elfogták az új élet fényei, és gyakran mestersége-
sen kellett felidéznie a múltat. A képzelet nem mindig volt elegendő, életével
szolgált a letűnt időket, és maga játszotta meg annak hőseit. Az ő stílusa ilyen-
képpen nemcsak irodalmi eszköz volt, hanem életforma is. Élet és irodalom ná-
la különben is összefolytak, és kiegészítették egymást. S most, hét évvel halála
után felfedezik Krúdy Gyulát. Egymás után jelennek meg róla a tanulmányok,
amelyek jelentőségét méltatják. Az élet adósa maradt, az irodalom pedig most
törleszti az adósságát, most fizeti neki az elismerést, részletekben.

Márai nem a kései felfedezők csoportjába tartozik. Ő tanítványa Krúdynak.
Ködtől és pókhálótól megtisztulva benne előttünk áll az új, a korszerű Krúdy
Gyula. Bizalmatlan ő is, noha nemcsak Parádon járt és a bécsi sörpincékben, az
európai szellem képviselője ő, de tele cinizmussal és hitetlenséggel és a sokat lá-
tott városi ember nosztalgiájával a kipróbált és jóváhagyott múlt iránt. A jelenrel
szemben szkeptikus, a múlthoz azonban távlata van, mint Krúdynak. Ezért nem
érti nála senki jobban Szindbádot, rejtélyes életét és művészetét.

Márai könyvében Szindbád – mint oly sokszor – újra feltámad, és olyan hán-
gon, amely a megtévesztésig hasonlít Krúdyéhoz, elmond még egyszer és most
már igazán utoljára egy történetet a kalandos életű hajósról, aki némi lelkiismer-
ret-furdalással elindul Óbudáról, hogy Zsókának, a kislányának megszerezze a
vizsgaruhára valót. A New York márványasztalánál megeszi a fokhagymás toka-
szalonnát, csak úgy mellékesen ír is egy „beszélyt”, amelynek ünnepi tiszteletdí-
jára, hatvan pengőre oly féltékenyen vigyáz, mert otthon töltött káposztával és
ropogósra sült karmonáddal várja hitvese, akit boldogabb perceiben Evelinnek
szólított, várja a pénzzel, mert a vizsgaruhának szépnak kell lennie. De hát a tisz-
teletdíjat teljes egészében elviszi a fiákeros, hiszen egész nap és egész éjjel hur-
colta magával Szindbádot. S a végre hazatérő Szindbád még egyszer felfigyel
egy részeg mesterlegény vidám füttyözésére, a kakas hajnali kukorékolására, az
ég parázsló színeire, Zsókára, aki vizsgaruha nélkül is megbékélten, boldogan
alszik, teleszívja magát a töltött káposzta illatával, aztán meghal.

Kicsit úgy élt, mint távoli komája, Csicsikov, csak éppen tempósabb volt, és
csöppet sem agyafűrt. De a „szakmában”, ahogy mondani szerette – Márai is ezt
domborítja ki –, az első mester ő volt.

KRÚDY GYULA IDÉZÉSE

Több mint húsz éve már, hogy meghalt Krúdy Gyula, a legfinomabb tollú magyar íróművész, szelleme azonban még ma is visszajárogat múlt idők tanújaként az emberi emlékezetbe, mint ahogyan beszélyeinek hőse, Szindbád, a hajós kelt fel minduntalan elhagyott temetőkertekből, mert a keményített női alsószkonyák suhogása nem hagyta nyugodni. Krúdy Gyula éppúgy szerette az életet, mint Szindbád, s nem úgy lett halhatatlan, ahogyan a nagyok általában műveikbe zárva élnek túl a maguk idejét. Az ő írói alakja annyira egy volt emberi és testi mivoltával, hogy olykor a Tabánra gondolva vagy Óbuda leánderes és fehérre meszelt boltíves kapualjaira őt is ott látjuk valahol Albecker szőlőlugassal felfuttatott kocsmatornácán üldögélni vagy macskajajos hajnalokon bóbiskolni Kégli söntése mellett, valahol a Pacsirtamező utcában vagy hol, miközben a nyitott konyhajtón át behallatszik a veres lábú szolgáló dudorászása, amíg a korhelylevest főzi finomra gyalult káposztából, és keményre füstölt gyulai kolbászt vagdal bele, ahogyan az már az ínyesmester testamentomában nagyon megírva.

Krúdy Gyula a múltat írta harminc esztendőn át soha ki nem hűlő szerelemmel és a romantikus mesélésnek azzal a kifogyhatatlan bőségével, amiben nem volt elődje, s méltó követője sem akadt a magyar irodalomban. Nem a terv szerint dolgozó írók fajtájából való volt, nem a könyvtárszobában vagy íróasztala mellett, nem polgári otthonában hordta ki magából a rengeteg történetet, melyeket az ő idejében tárcának és beszélynék neveztek a szerkesztők, s a mindennapi szenzációk alatt vastag választóvonallal jelölték ki számukra a szerény helyet. Krúdy Gyula ott írta meg sebtében, ami éppen eszébe jutott, ahol a kéziratot sűrűtő szeddőgyerek rátalált: kávéházi kasszírnök üvegpultjára hajolva, kinn a turfon, a zso-kék öltözőjében vagy kupeczek társaságában valami vidéki resti kockás abrosza fölött, ha már rácsöngetett a pesti telefon, míg a primás feléje fordulva muzsikált.

Mert Krúdy Gyulának nem volt se könyvtára, se polgári otthona, az éjszakai Magyarország bohémje volt, s borgőzös légkörben volt kénytelen engedni a benső sugallatnak és a külső kényszernek, amiből írásai megszülettek. Mégis, vagy talán éppen ezért, játszi könnyedséggel írt, s muszájból is a maga passziójára. Messzire révedő hangulatokból idézte vissza a Nyírségben töltött gyerekkora emlékeit, s az országúton átvonuló nagy Vörös Postakocsit egy olyan időben, amikor már expressz vágatott az alföldi síkságon, Szárics mester saját készítésű aeroplánját próbálgatta a ludasi láp fölött, s az író maga is autón pufogott a félbolond Freystädter lovag társaságában a káposztásmegeyeri lóversenyre.

Mosolygósan bánatos nosztalgiája nem siratta a múltat, hiszen nem volt mit siratnia rajta, csak az eltűnt időt követte, miként a köhögős párizsi remete, Marcel Proust, akiről azonban bizonyára nem is hallott soha. De ahogyan Krúdy képzeletében a múltban járt, magával vitte saját korának környezetrajzát is, s így aztán múlt és jelen csodálatos egységbe olvadt össze az ő művészetében. Áchim András már a földosztást sürgette a parlamentben, Ady egy ország lelkiismeretét ébresztgette, s a nők bukjelszoknyában jártak, de az első világháborút megelőző évek lázas nyugtalansága Krúdy műveiben mégis a magyar falvak gerendás szobáit, napfényes szakállszárítókat, birsalmaszagú vasárnap délelőttöket és levendulaillatos keszkenőket idézi, mintha alapjában véve semmi se történt volna, s az írónak igazán magánügye lenne, hogy a koráramlattól függetlenül milyen világot épít ki maga körül.

Ezek után nem csoda, hogy amíg élt, a magyar irodalomnak inkább egy romantikus hőst látták benne, s írói munkásságának nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. Ott volt ugyan a Nyugat főmunkatársai sorában, együtt darvadozott Adyval, Révész Bélával és a mindenhez értő, tragikus sorsú Cholnoky Viktorral, s Móricz Zsigmond sem győzte csodálni, hogyan tud olyan tüneményes művészettel egy-egy jelzőt végtelennek tetsző körmondatokba nyújtóztatni. Mégis a magyar irodalom szegénylegénye maradt haláláig, s csak a harmincas évek vége felé kezdték felismerni, hogy egészen új lehetőségeket adott a magyar prózának.

Sóhajtásnyi rövid kis írásai – a tárcák és tárcanovellák – művészetének forgácsolai csupán, de hangja, a kicsit bánatosan fátyolos gondonkahang, éppen olyan gazdagon s ugyanannyi változatos színárnyalattal szól hozzánk, mint nagyobb műveiből. Mert Krúdy Gyula nagyságának titka nem műveinek méreteiben, hanem az anyagában, a hangjában, a képzeletéből életet teremtő erejében volt.

(1958)